

VOĐENA IMAGINACIJA I TRANSFORMACIJA AGRESIVNOSTI I DEPRESIVNOSTI

Miroslav Prstačić

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.2

Prispjelo: 22. 12. 1989.

SAŽETAK

S obzirom na dimenzije agresivnosti i depresivnosti ispitivanjem je obuhvaćen uzorak od dva ženska i jednog muškog ispitanika s različitim oblicima tjelesne invalidnosti, urednog intelektualnog statusa i kronološke dobi od 17,5 do 18,2 godine.

Ispitanici su bili obuhvaćeni seansama vođene imaginacije u konceptu kreativne terapije. Definirana je skupina varijabli: roditelji, ljudi, invaliditet, škola, budućnost, djetinjstvo, priroda, ustanova, te varijable za estetičku dimenziju — terapija i doživljaj sebe, kojima se nastojalo obuhvatiti neke prostore egzistencijalnih napetosti u ispitanika. Obrada izvornih podataka za definirane varijable učinjena je u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu jednom modifikacijom programa INDIFF. Dobiveni rezultati interpretirani su u povezanosti s rezultatima dobivenima na testu Profil indeks emocija za kontrolirane dimenzije agresivnost i depresivnost, prije i nakon seansi vođene imaginacije.

Rezultati ukazuju na promjene u ponašanju ispitanika — od osjećaja inferiornosti do neke realnije samoprocjene, odnosno na kanaliziranje energije prema prihvatljivijem korištenju životne ekspanzivnosti. Također je interpretirana povezanost estetičke dimenzije i samoprocjene ispitanika tijekom terapijskih seansi i naznačena potreba daljnjeg proučavanja tih fenomena ponašanja.

Jedan od posebno zanimljivih fenomena ponašanja je proces imaginacije. Sama riječ imaginacija (lat. *imago* = slika, *imaginari* = zamišljati) odnosi se na sposobnost zamišljanja, izazivanje slikovitog dojma i maštu. Procesi imaginacije usko su povezani s procesima osjetilnosti, pamćenja i mišljenja, te imaju veliku ulogu u psihičkom životu: njima se proširuje umni horizont, utječe na emocionalna stanja i općenito na čovjekovo ponašanje. Na taj se način i anaboličke i kataboličke tendencije (Arnheim, 1982) javljaju kao supstrat egzistencijalnih napetosti i tradicionalnih predodžbi o svijetu u kojima su i arhaički simboli (Jung, 1972) rezultat mogućnosti ljudske imaginacije. Imaginacija ima gotovo pragmetičku funkciju, postaje jedan od predmeta spoz-

naje (Radman, 1988) i važan je posrednik između podražaja i svijesti. Hegel (1984) u poglavlju Fenomenologija duha ili nauka o svijesti u Filozofijskoj propedeutici, objavljenoj još 1840. godine, ističe pojam *ovdje* i *sada* i piše "Kako to *sada* tako i to *ovdje* je nešto što nestaje. *Sada* budući nije više i jedno drugo *sada* stupa na njegovo mjesto, koje isto tako neposredno iščezava, ali u isti mah (ipak) ostaje *sada*... *Ovdje* nije neko jednostavno, dakle određeno *ovdje*, već neki obuhvat mnogih *ovdje*..." Prostor i vrijeme uzeti zajedno omogućuju sintezu spoznaje. Međutim, što god spoznajemo, spoznajemo sa svojom karakterističnom strukturom, a u krug percepcije ulaze samo oni utisci koji su doživjeli simboličku transformaciju. Radman (1988) navodi da je for-

Ispitivanje je provedeno u okviru definiranog cilja Znanstvenog projekta "Nedostatni i nepoželjni oblici ponašanja djece i omladine s teškoćama u razvoju", koji se provodi na Fakultetu za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

mirani simbol formulirao tako iskustvo na sebi svojstven način i ozbiljio jednu novu mogućnost postojanja svijeta. Neograničeno je mnogo mogućnosti kako se može dogoditi ovo simboličko međudjelovanje između subjekta i svijeta, pri čemu se i jedan i drugi oblikuju putem simboličkih djelatnosti koje se odvijaju kao trajan proces. Tako se i *ovdje* i *sada* dinamički rasprostiru u procesu imaginacije: s jedne strane u težnji da se svemu prolaznom udahne postojanost i jedan oblik reda ostvarenog u simbolima (Arnheim, 1982), a s druge strane u stalnoj potrebi da se sve postojeće stavlja na kušnju kreiranjem alternativnih formi kao novih mogućnosti zbilje (Radman, 1988; Sheikh, 1986).

Klinger (1971; Supek, 1979) upozorava kako svaki pokušaj da se procesi imaginacije odnosno mašte definiraju čisto bihevioristički polazeći od vanjskih znakova ponašanja, bez samoopažanja, dovodi do toga da se oni definiraju posve negativno, naime kao prekid ponašanja usmjerenih na vanjski svijet, ali ne i pozitivno kao ponašanja koja se odvijaju unutar osobnosti pojedinca. U psihoanalitičkom tumačenju, primjerice, pojavu slika u imaginaciji moguće je analizirati u dvije razine: fenomenološkoj i funkcionalnoj. U prvom slučaju s obzirom na to kako se slike povezuju u svijesti pojedinca, a u drugom slučaju s obzirom na njihovo značenje u zadovoljavanju njegovih dubljih afektivnih poriva.

Procesi imaginacije mogu rastvarati ideofektivne stavove, intelektualne i sučuvstvene navike reagiranja i osposobljavati pojedinca za nove doživljaje. Estetička dimenzija (Bense, 1987) u tom procesu je neizostavni prostor doživljaja i komunikacije. Pritom je važna i uloga medija (riječ, svjetlo, pokret, tijelo, boja, ritam, harmonija...) koji na različite načine utječu na transfor-

maciju i simbolizaciju doživljaja. U posljednje vrijeme rezultati znatnog broja istraživanja pokazuju kako u dijagnostičkim i terapijskim uvjetima razni oblici vođene imaginacije mogu prouzročiti određene promjene u ponašanju pojedinca (Mc Niff, 1981; Sheikh, 1986; Moreno, 1988. i drugi).

PROBLEM I CILJ ISPITIVANJA

Promatramo li pojavnost različitih oblika tjelesne invalidnosti, uočavamo da to područje obuhvaća jednu veoma heterogenu skupinu ponašanja, u kojoj, kao primjerice u slučajevima paraplegija, kongenitalnih malformacija, reumatoidnog artritisa, amputacija, distrofija, epilepsija, cerebralne paralize, kroničnih bolesti koje prouzrokuju trajni invaliditet, tumora i drugo, već sama pojavnost sadrži u sebi, i u odnosu na uobičajene "standarde" rasta i razvoja, procjenu određenih područja (motorički habitus, slika tijela, emocionalne karakteristike, komunikacija, estetička dimenzija...) kao "nedostatnih" i/ili nepoželjnih oblika ponašanja. Tjelesna invalidnost se ovdje javlja i kao simbol određene egzistencije. Iz drugačije slike tijela i u doživljaju *sebe* izrasta duboka napetost svega ljudskog — slabost, radost, osamljenost, prihvaćenost, prkos, ovisnost, napuštenost, u mnoštvu neznanog i bezimenog oko pojedinca koje ga ugrožava ili podržava. Stupanj depresije, primjerice, može biti uvjetovan oblikom i stupnjem invalidnosti, karakteristikama pojedinca, kao i značenjem koje invalidnost ima za njega. U bio—psiho—socijalnom konceptu rehabilitacije jedno od problemskih područja je percepcija i emocionalno ponašanje u osoba s tjelesnom invalidnosti. Ta područja nije moguće objašnjavati samo metodama antecedentnih organskih i socijalnih uzroka, već pokušajima razumije-

vanja cjelovitih uvjeta egzistencije pojedinca.

U okviru ovog problema cilj ispitivanja bio je proučavanje utjecaja vođene imaginacije na transformaciju emocionalnih dimenzija agresivnosti i depresivnosti.

HIPOTEZA

Postoji pristup (Plutchnik, 1962; Wolman, 1965; Baškovac–Milinković i sur. 1979) da se za opis emocionalnog stanja koriste tri jezika: subjektivni jezik, jezik ponašanja i funkcionalni jezik. Tako bi žalost, jad, bol u subjektivnom jeziku, u jeziku ponašanja predstavljali gubitak kontakta, a u funkcionalnom depresivnost. Empirijski podaci se u dosta velikoj mjeri slažu s takvim empirijskim modelom, pa se, primjerice, emocionalna stanja veseo i društven, izražena funkcionalnim jezikom kao reprodukcija, pokazuju suprotnim od žalostan i plašljiv, opisanih funkcionalnim jezikom kao depresivnost, dok se agresivnost javlja kao potreba za uspješnošću i u dosta je visokoj povezanosti s emocionalnim stanjem ogorčenja. S druge strane, sklonost pojedinca za smještanjem pojmova u nekakav "semantički prostor" (Radman, 1988), u kojem su kao globalne koordinate često dovoljne samo dvije osnovne dimenzije kao što su "dobro i zlo", "tama i svjetlost", "bolest i zdravlje", "aktivno i pasivno", "lijepo i ružno" (asocirano i s poimanjem egzistencijalnih vrednota), stvaraju prostor za primjenu vođene imaginacije u funkciji opservacije i transformacije nekih aspekata ponašanja u osoba s tjelesnom invalidnosti. S biološkog gledišta, navodi Supek (1979), uloga imaginacije je dvostruka: istodobno homeostatička, jer služi održavanju razvojnog potencijala na razini koja je već postignuta, i negentro-

pijska (ide prema višim oblicima energetske organizacije, protiv entropije), jer pogoduje unapređivanju samog razvojnog potencijala. Imaginacija omogućava da se u nekom prikladnom mediju zgusne više asocijativnih tokova i mogućih značenja životnih situacija, da se uspostavi određena razina estetičke dimenzije i doživljaj obogati novim aspektima spoznaje vlastite egzistencije.

Polazna hipoteza ispitivanja bazirana je na teorijskom konceptu kreativne terapije (Mc Niff, 1981; Sheikh, 1986; Moreno, 1988). S tog aspekta, u pojedinca dovedenog u stanje relaksacije i usmjerene receptibilnosti vođena imaginacija u mediju glazbenih i svjetlosnih stimulacija i vizualizacije slikovitih predložaka prema govornim uputama utječe na razine samoprocjene i transformaciju emocionalnih dimenzija agresivnosti i depresivnosti.

METODE RADA

Uzorak ispitanika

S obzirom na ispitivane dimenzije agresivnosti, ispitivanjem je obuhvaćen uzorak od dva ženska i jednog muškog ispitanika s različitim oblicima tjelesne invalidnosti (hemiparesis, tetraparesis, amyotrophie spinalis), urednog intelektualnog statusa i kronološke dobi od 17,5 do 18,2 godine. Karakteristike ponašanja ispitanika s obzirom na kontrolirane dimenzije agresivnosti i depresivnosti prikazane su u tablici 1. Ispitivanje je izvršeno u Centru za odgoj, obrazovanje i osposobljavanje djece i omladine (Dubrava) u Zagrebu.

Tablica 1.

Karakteristike ponašanja ispitanika

Ispitanik Dob	M. I. 17,5	D. Lj. 17,6	D. Z. 18,2
	introvertirana, verbalno agresivna, depresivna s kom- pleksom inferiornosti	nesamostalna, visoka agresivnost i depresivnost, so- cijalno manje poželjna samoprocjena	introvertiran, emocionalno osjetljiviji, visoka agresivnost i depresivnost, loša sa- moprocjena

Način provođenja ispitivanja

Vođena imaginacija primijenjena je u okviru senasi kreativne terapije. Seanse su održavane u večernjim satima. Trajanje pojedine seanse bilo je oko 40 minuta, a bila je planirana serija od deset seansi u približno jednakim razmacima tijekom tri tjedna. Seanse su se sastojale od faze relaksacije i faze vođene imaginacije. Nakon faze relaksacije uz upute za opuštanje, plavo svjetlo i odabrane glazbene predloške (Deuter: Silence in the answer, Celebration; Schulze: Time Wind; Vollenweider: Caverna magica, Down to the moon) uslijedila je faza vođene imaginacije na temu Simbol sunca. Prema Chevallier (1984), "sunce je simbol izvora svjetlosti. Aspekt sunca je širenje, davanje, čime ga se dovodi u vezu s principom ljubavi i ima značenje istine i čistoće..." Dovedeni u stanje opuštenosti ispitanici su trebali pratiti ove upute: "Polako bez napora zamislimo u daljini sunce. Sjajno sunce. Osjećajmo njegovu toplinu, njegovu svjetlost. Zamišljajmo kako se njegov život širi na nas, kako nas obavija svojim sjajem, svojom toplinom. Blještavo sunce u daljini... Usmjerimo sada pažnju na područje između grudi. Zamislimo u tom prostoru jedno malo sunce. Osjećajmo njegov sjaj, njegovu toplinu. Osjećajmo kako se sunce širi, kako se njegove zrake protežu u daljinu. Blještavo sunce u našim grudima... Svjesni smo cijelog tijela i disa-

nja... Kada smo spremni, možemo otvoriti oči." Nakon toga od ispitanika je traženo da na vizualnoj skali u rasponu Tama – Svjetlo označe intenzitet svog doživljavanja roditelja, ljudi, invaliditeta, škole, budućnosti, prirode i ustanove. Pritom su zamišljeni svjetliji prostori predstavljali pozitivnije vrijednosti, a tamni negativne vrijednosti. Na sličan način, na vizualnoj skali ispitanici su označavali svoj doživljaj lijepog u terapiji i doživljaj *sebe*.

Svi ispitanici testirani su prije i poslije programa vođene imaginacije testom PIE. Profil indeks emocija na specifičan način daje niz podataka o određenim osnovnim crtama ličnosti i unutrašnjim konfliktima. Testom se utvrđuje njihovo relativno značenje za pojedinca te se otkrivaju veći međusobni konflikti. Od dimenzija, koje je moguće mjeriti, u ovom ispitivanju korišteni su rezultati samo dvije dimenzije ličnosti, i to agresivnosti i depresivnosti. Visok rezultat za agresivnost odnosi se na sklonost dokazivanju i prepiranju, a nizak rezultat na pasivnost i nedostatak životne ekspanzivnosti. Visok rezultat u drugom slučaju odnosi se na depresivnost, tugu i potištenost, a nizak rezultat na zadovoljstvo stilom svog života do krajnjeg odricanja.

UZORAK VARIJABLI I METODE
OBRADE PODATAKA

U ispitivanju je korištena skupina vari-

jabli Tama – Svjetlo, i to RODIT (roditelji), LJUDI, INVAL (invaliditet), ŠKOLA, BUDUĆ (budućnost), DJETI (djetinjstvo), PRIRO (priroda), USTAN (ustanova), zatim varijable za estetičku dimenziju – terapija (doživljaj lijepog u terapiji) i doživljaj sebe, te agresivnost i depresivnost.

Izvorni podaci za skupinu varijabli Tama – Svjetlo obrađeni su jednom modifikacijom algoritma INDIFF (Momirović, Karaman, 1982) u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu. Na taj način moguća je analiza promjena stanja nekog objekta opisanog nad skupinom kvantitativnih varijabli registriranih putem niza ekvidistantnih vremenskih točaka. Modifikacija se razlikuje od izvornog programa u određivanju broja glavnih komponenti koje se u ovom slučaju određuju s pomoću Guttman–Keiserova kriterija.

Podaci za varijable estetičke dimenzije, odnosno agresivnost i depresivnost prikazani su grafički i tabelarno te obrađeni deskriptivnom analizom.

REZULTATI I DISKUSIJA

Programom INDIFF po Guttman–Keiserovu kriteriju bilo je moguće izolirati određen broj komponenata promjena u ispitanika. U tablici 2 prikazane su strukture komponenata promjena za skupinu varijabli Tama – Svjetlo za pojedinog ispitanika. Na slici 1 prikazani su trajektoriji komponenata promjena, a na slici 2 grafički prikazi za varijable terapija i doživljaj sebe u procjeni estetičke dimenzije. U tablici 3 prikazani su pomaci za dimenzije agresivnost i depresivnost između prvog i drugog testiranja primjenom PIE.

Za ispitanicu M. I. vidljivo je kako prvu komponentu promjena tvore varijable BUDUĆ, DJETI i USTAN s visokom pozitivnom korelacijom, dok je u formiranju dru-

ge komponente promjena uočena visoka pozitivna korelacija za varijable LJUDI i ŠKOLA. Varijabla PRIRO, isto kao i u prvoj komponenti promjena, sudjeluje s negativnom korelacijom -0.60 , odnosno -0.78 . Na prvu komponentu otpada oko 78%, a na drugu oko 28% zajedničkog varijabiliteta. Tendencije promjena prve i druge komponente vidljive su iz prikaza trajektorija promjena na slici 1. U procjeni estetičke dimenzije, kako je vidljivo iz grafičkog prikaza na slici 2, registriran je porast vrijednosti za varijable terapija i doživljaj sebe. Od prvobitno ekstremnih vrijednosti u dimenziji agresivnosti, dobivenih na PIE prije programa vođene imaginacije, došlo je do normalizacije tih vrijednosti, što korelira i s njenim doživljavanjem na terapijskim seansama. Te rezultate potrebno je interpretirati i u povezanosti s nekim prostorima egzistencijalnih napetosti u ispitanice. M. I. je inače vanbračno dijete, koje je majka rodila u 38. godini života, i tu je stvoren jedan posesivan odnos. Misli da je u životu imala previše ljubavi mame i bake. Pati što nikad nije upoznala tatu. Temu vođene imaginacije doživjela je kao sliku: "sunce i more je put do ljubavi". Ranije je razmišljala o suicidu, bila je izuzetno agresivna prema drugima. "Svakoga je htjela ubiti. Prije je gledala na život nekako crno, sada je drugačije jer se opustila". U dimenziji depresivnosti rezultat je također normaliziran, što je za osobe s tjelesnom invalidnosti rijetka pojava. U ovom slučaju pokazala se naročito visoka efikasnost terapije, pri čemu je došlo i do velikog pozitivnog pomaka u vlastitoj slici o sebi, jer je u osobe s visokim kompleksom inferiornosti postignut rezultat realne samoprocjene.

Slične tendencije uočene su i u ispitanika D. Z. S visokom pozitivnom korela-

Tablica 2.

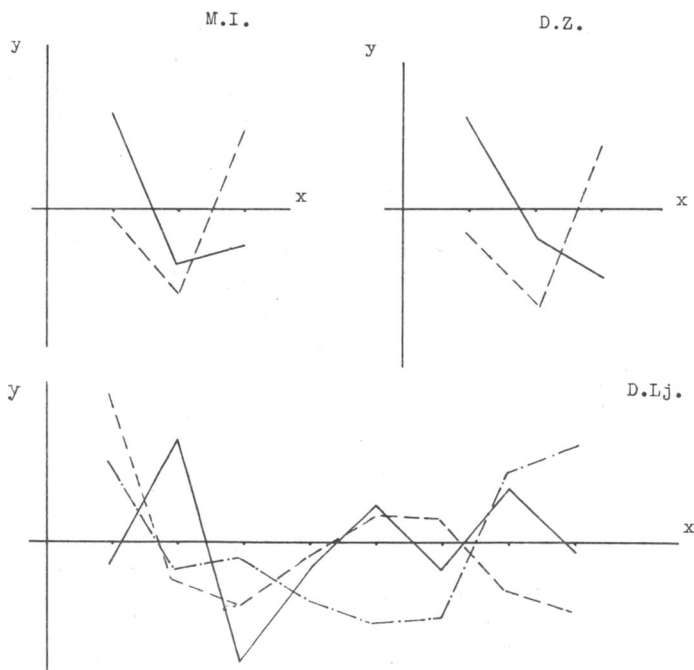
Strukture komponenta promjena za ispitanike M. I., D. Z. i D. Lj.

	Isp. M. I.		Isp. D. Z.		Isp. D. Lj.		
	FAC	FAC	FAC 1	FAC 2	FAC 1	FAC 2	FAC 3
RODIT	-.9752	.2214	-.5799	-.8147	-.0597	.9096	.3253
LJUDI	.4335	.9012	-.8999	.4361	.8725	.0276	-.0221
INVAL	-.9668	.2554	-.5923	.8057	.1878	.8132	.5062
SKOLA	-.2831	.9591	-.3152	.9490	.2824	-.4291	.6565
BUDUC	.9922	-.1245	.9717	.2362	.8443	-.2358	-.0462
DJETI	.9959	-.0907	-.9906	-.1365	.9583	-.2183	.0616
PRIRO	-.7997	-.6004	.8958	.4445	-.1475	-.5059	.6753
USTAN	.9970	.0777	.9978	-.0666	.8156	.4074	-.1989

Slika 1.

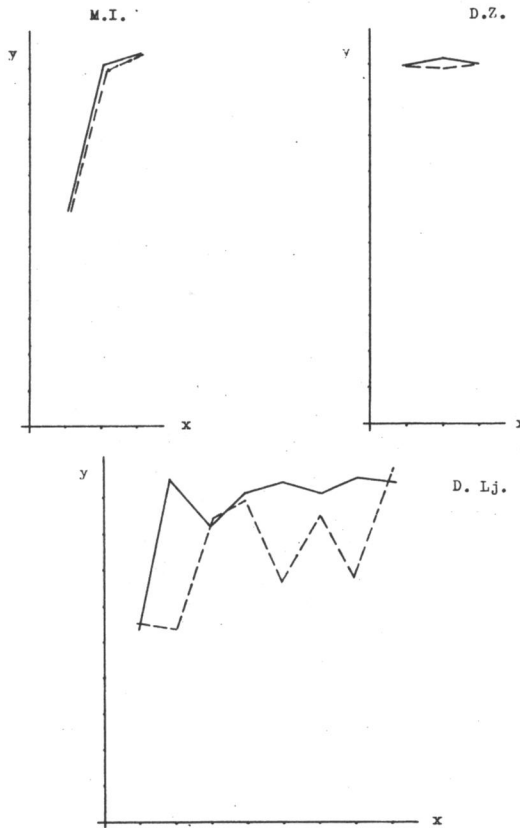
Trajektoriji komponenta promjena
za pojedinog ispitanika (M. I., D. Z., D. Lj.)

— I komponenta   Y = komponente promjena
 - - - II komponenta   u z - vrijednostima
 - · - III komponenta   X = točke procjene

Slika 2.

Samoprocjena estetičke dimenzije za varijable terapija i doživljaj sebe u ispitanika M. I., D. Z. i D. Lj. (— = terapija, - - - - = doživljaj sebe, y = estetička dimenzija i x = točke procjene)

Tablica 3.

Pomaci izraženi u percentilima između prvog i drugog testiranja primjenom PIE (Profil indeks emocija) za dimenzije agresivnost i depresivnost*

Ispitanik	Agresivnost	Depresivnost
M. I.	54 – smanjenje	36 – smanjenje
D. Z.	4 – povećanje	44 – smanjenje
D. Lj.	33 – smanjenje	5 – smanjenje

*Testiranje primjenom PIE učinila je prof. Jasminka Horvatić – psiholog u Centru za odgoj, obrazovanje i osposobljavanje djece i omladine (Dubrava) u Zagrebu.

cijom prvu komponentu promjena ovdje čine varijable BUDUC, USTAN i PRIRO, te LJUDI i DJETI s visokom negativnom korelacijom. Vrijednosti estetičke dimenzije u svim točkama procjene za varijable terapija i doživljaj sebe vrlo su visoke. S obzirom na prostore egzistencijalnih napetosti, potrebno je napomenuti da je u obitelji ispitanika otac inače centralna ličnost. On donosi sve važnije odluke. "Ostavljao je D. Z. u bolnici, ali bez prethodne pripreme. O tome su ga obavještavali liječnici! U trenucima posjeta nakon operacije imao je osjećaj da ga tata sažaljeva, te je izmišljao razloge zbog kojih je želio da tata ode – npr. umor kao bijeg od sažaljevanja." Rezultati na PIE ukazuju na smanjenje u dimenziji depresivnosti od ekstremnih vrijednosti prije terapijskih seansi prema prosječnim vrijednostima nakon seansi vođene imaginacije, odnosno od osjećaja inferiornosti do neke realnije samoprocjene. U vođenoj imaginaciji Simbol sunca za njega je značio: "svjetliji put, put prema sigurnosti.

Na bazi izvornih podataka u ispitanice D. Lj. i primjenom programa INDIFF izolirane su tri komponente promjena po kojima je vršena analiza promjena u osam vremenskih točaka. Prva komponenta promjena obilježena je učešćem varijabli LJUDI, BUDUC, DJETI i USTAN s visokom pozitivnom korelacijom, druga s varijablama RODIT i INVAL, a treća s varijablama SKOLA i PRIRO. Estetička dimenzija za varijable terapija i doživljaj sebe, premda uz oscilacije, pokazuje tendenciju prema višim vrijednostima. Ispitanica od svoje 12. godine koristi kolica. Kod kuće je osamljena i izolirana. Jedino je bliska i kontaktira s bakom. "Kad bi seanse bile ponovo organizirane, dolazila bi." Rezultati na PIE ukazuju na smanjenje agresivnosti od ekstrem-

no visokih vrijednosti. To ne znači da joj je smanjena životna ekspanzivnost, već je smanjeno kanaliziranje energije u "nepoželjnu" agresivnost. Istovremeno je povećano samopouzdanje i organiziranije korištenje životne ekspanzivnosti u neku svrhovitost. U pogledu depresivnosti, međutim, nije došlo do nekih značajnijih promjena.

Ispitanici su obično na kraju seansi izražavali da se osjećaju vrlo ugodno, da bi željeli da su u prirodi, da osjećaju kako će mirno zaspati ili su pak izražavali spremnost za učenje. Iz rezultata je vidljivo da su tijekom terapijskih seansi bili obuhvaćeni različiti prostori egzistencijalnih napetosti u ispitanika. Termin egzistencijalna napetost ("posuđen" iz tumačenja egzistencijalne filozofije (Kribl, 1974) i blizak Frankovu tumačenju "Existenzanalyse" odnosno Binswangerovoj "Daseinsanalyse" u smislu jednog otkrivanja i osvjetljavanja vlastitog postojanja "Existenzerhellung" (Frankl, 1978) predstavlja stalan više ili manje svjestan oblik spoznaje i osmišljavanja egzistencijalnih vrednota. Registrirane komponente promjena, odnosno tendencije promjena u pojedinim točkama procjene ukazuju na veoma kompleksan supstrat opserviranih ponašanja. To je supstrat egzistencijalnih napetosti koje su utjecale da su ispitanici u semantičkom prostoru Tama – Svjetlo, svjetlije ili tamnije percipirali svoj doživljaj invaliditeta, roditelja, djetinjstva, prirode itd. Iz rezultata dobivenih primjenom programa INDIFF očita je tendencija osciliranja rezultata oko srednjih vrijednosti i vjerojatno s povećanjem broja vremenskih točaka bila bi izražena i tendencija prema pozitivnijim rezultatima. Naime, prema algoritmu INDIFF, što je veći broj vremenskih točaka, to se lakše mogu uočiti karakteristike odnosno

tendencije promjena pojedinog obilježja. Ispitanici su, međutim, bili obuhvaćeni s tri odnosno s osam terapijskih seansi, što je ovisilo o spremnosti ispitanika za suradnju, zdravstvenom stanju i režimu dana u ustanovi. Budući da se pouzdaniji rezultati mogu dobiti tek onda ako je broj vremenskih točaka barem tri puta veći od broja ispitivanih varijabli (Momirović, Karaman, 1982), rezultati ukazuju samo na neke tendencije promjena u ispitivanim problemskim područjima. To ujedno ukazuje na potrebu da bi, shodno ovom kriteriju, i sam opservacijsko–terapijski postupak bilo potrebno koncipirati u većem vremenskom rasponu i s većim brojem terapijskih seansi odnosno točaka procjene.

S druge strane, tumačenje Mc Niffa (1981) da percepcija estetičkog ekvilibrija može direktno utjecati na funkcioniranje cijele osobe prihvatljivo je s obzirom na dobivene rezultate za varijable terapija i doživljaj sebe. Naime, uspostavljeni "estetički red" posredstvom vođene imaginacije prouzrokovao je određene transformacije perceptivnih mehanizama i doživljaja u ispitanika. Uz uspostavljenju sposobnost kontroliranja emocija putem vođene imaginacije uspostavljena je i veća sposobnost samopovjerenja i samoprocjene, a to je u skladu i s interpretiranim promjenama na PIE u dimenzijama agresivnosti i depresivnosti. Proces kreativnog podešavanja na nove materijale i prilike uvijek uključuje i faze agresije i destrukcije u odnosu na ranije usvojene strukture ponašanja (Perls, Hefferline, Goodman, 1977). Može se postaviti pitanje da li bi se takav pristup mogao koristiti u tumačenju uočenih pomaka od ekstremno visokih vrijednosti agresivnosti prema svrhovitijem i poželjnom korištenju životne ekspanzivnosti, odnosno

od osjećaja inferiornosti do neke realnije samoprocjene. Blanck (1985) navodi da se pretpostavlja, premda biologija to mora još potvrditi, kako agresivni poriv služi cilju stvaranja osobnosti, pružajući pogonsku silu za individuaciju. Jedna od veza s biologijom, što je Freud predložio, jest da agresivni poriv služi sazrijevanju muskulature ili je uključen u njega. Međutim, treba imati u vidu da je tjelesna invalidnost na jedan način sinonim za egzistencijalne napetosti koje uzrokuju i određene načine percipiranja u pojedinca. Merleau–Ponty (1964) smatra da se svako ponašanje prikazuje samo kao vidljivo i preokrenuto lice jednog još ranijeg i skrivenog ontološkog procesa, pa je za proučavanje ponašanja potrebno proučavanje perceptivne svijesti. Tako je bilo vidljivo u ovom ispitivanju kako različiti "perceptivni pristupi" dominiraju u različitim prostorima egzistencijalnih napetosti u pojedinca prilikom procjena za skupinu varijabli Tama – Svjetlo. U tom kontekstu osobine kao što su introverzija, agresija, anksioznost, dominantnost teško su razlučivi detalji ponašanja. Zato tumačenje pojedinih dimenzija ponašanja u pojedinca ne zavisi samo od stanja ili bolesti već od općeg stanja njegove egzistencije koja razvija jedan iskustveni prostor. Kad je misao najaktivnija, navodi Suppek (1979), tad se čini najapstraktnijom, zabavljenom prvenstveno odnosima među stvarima, idejama i simbolima koji najbolje mogu utvrditi te odnose. Tokovi misli, međutim, koji dobrim dijelom ostaju ispod praga svijesti, ne mogu mnogo uraditi ako im imaginacija ne pruža viziju i jednog drugog mogućeg doživljaja (Sheikh, 1986) nasuprot onome što se neposredno nameće. Pritom se vođena imaginacija javlja kao jedan od opservacijsko–terapijskih

pristupa u pokušaju razumijevanja i obrade različitih dimenzija ponašanja u pojedincu.

ZAKLJUČAK

Primjena vođene imaginacije ukazala je na mogućnost transformacije dimenzija

agresivnosti i depresivnosti u ponašanju ispitanika obuhvaćenih ovim ispitivanjem, kao i na značajan utjecaj estetičke dimenzije u njihovoj samoprocjeni tijekom terapijskih seansi. Rezultati upućuju na potrebu daljnjeg razvijanja ovog opservacijsko–terapijskog pristupa kao i proučavanja ispitivanih fenomena ponašanja.

LITERATURA

1. ARNHEIM, R.: Entropija i umjetnost (Ogled o neredu i redu, prijevod, Život umjetnosti, 33/34, str. 183–199, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1982.
2. BENSE, M.: Estetika, Otokar Keršovani, Rijeka, 1987.
3. BAŠKOVAC–MILINKOVIĆ, I. i sur.: PIE – priručnik, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Centar za psihodijagnostička sredstva, Ljubljana, 1979.
4. BLANCK, G. i R.: Ego–psihologija, prijevod, Naprijed, Zagreb, 1985.
5. FRANKL, E. V.: Psychotherapy and Existentialism (Selected Papers on Logotherapy), Penguin Books Ltd, New York, 1978.
6. HEGEL, G. V. F.: Filozofska propedeutika, Grafos, Beograd, 1984.
7. JANET, P.: Ljubav i mržnja (prijevod), Naprijed, Zagreb, 1968.
8. JUNG, C. G.: Four Archetypes, Routledge and Kegan Paul, London, 1972.
9. KRIBL, J.: Sloboda u egzistencijalnoj filozofiji, IBG, Zagreb, 1974.
10. Mc NIFF, S.: The Arts and Psychotherapy, Charles C. Thomas, Springfield, 1981.
11. MERLEAU–PONTY, M.: L'Oeil et l'Esprit, Gallimard, Paris, 1964.
12. MOMIROVIĆ–KARAMAN, Ž.: INDIFF – model, algoritam i program za analizu promjena stanja nekog objekta opisanog nad skupinom kvantitativnih varijabli, Kineziologija, vol. 13, 5 – 8, Zagreb, 1982.
13. MORENO, J.: Creative Therapy: The Shaman's Legacy, The Arts in Psychotherapy, Vol. 15, pp 297–300, 1988.
14. PERLS, F. S., HEFFERLINE, R., GOODMAN, P.: Gestalt Therapy, Penguin Books, Middlesex, 1977.
15. RADMAN, Z.: Simbol i stvaralaštvo – ogled o percepciji, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.
16. SHEIKH, A. A.: The Power of Imagination, A Workshop on the Use of Imagery in Self–Care, Maryville College, Saint Louis, 1986.
17. SUPEK, R.: Mašta, Sveučilišna naklada, Liber, Zagreb, 1979.
18. WOLMAN, B. B.: Handbook of Clinical Psychology, McGraw–Hill Book Company, New York, 1965.

THE LEADED IMAGINATION AND THE TRANSFORMATION OF AGRESSIVENESS AND DEPRIVATION

Summary

Regarding the dimensions of agresiveness and deprivation, this investigation was carried out on the sample of two female and one male subject, with different physical handicaps, normal intellectual status, aged 17,5 to 18,2 years.

Subjects were included in the sessions of leaded imagination within the concept of the creative therapy. The cluster of variables was defined: parents, people, invalidity, school, future, childhood, nature, institution and variables for estetic dimension—therapy and self experience, which intention was to include some spaces of subject's existential tensions. Data were processed at the University Computing Centre in Zagreb through one modification of the Program INDIFF. Results are interpreted in the connection with the results collected on the Profile Index Emotion test, for controled dimensions, agresiveness and deprivation before and after the sessions of leaded imagination.

The results are pointing out the behavioral changes in subjects. They go from the feeling of inferiority to the one more realistic self estimation, or directing the energy toward the more acceptable use of the estetic dimensions and self estimation in subjects during the therapeutic sessions. The need for the further study of this phenomena also occurred.